

HAVAS LÁSZLÓ

A POLITIKAI SZEREPVÁLLALÁS MITIZÁLÁSA CICERÓNÁL

Cicerónak a kötelességekről írt munkájában tűnik fel az a gondolat, hogy az emberben valójában négy személyiséget kell figyelembe venni, számolva ezek kölcsönhatásával. Ilyen módon a szerző ebben az értekezésében az ún. *quattuor personae* elméletét fogalmazza meg, amely alapján az emberben valójában négy személy rejlik (De off. 1,107sk.): 1) az egyik az általános emberi természetnek felel meg; 2) a másik az individuális jellemzőket foglalja magában; 3) a harmadik a körülményekhez alkalmazkodik; és 4) végül van az az én, amelyet az individuum saját maga választ vagy inkább alakít ki önmaga számára. Mindez így a *De officiis*-ben jelent meg először szabályszerű bölcséleti kifejtésben, de Lévy szerint maga a felfogás már megvan Cicerónak egy korábbi filozófiai munkájában: a *Tusculanae disputationes*-ban is, ahol a szerző az ifjú és az idős Cicero személyiségét mintegy régebbi és újabb „én”-jét (*ego*-ját) konfrontálja egymással.¹

Számunkra azonban még az is világosan megmutatkozik, hogy Cicero „négy személyiség” elmélete megszületése pillanatában félreérthetetlenül a zsarnok Caesar ellen irányult, hiszen nyilvánvalóan ő az, aki nem a természetet követi akkor, amikor egyfelől megpróbál magából képességei ellenére istent csinálni, másfelől pedig többeket megakadályoz abban, hogy a maguk természeti adottságait kövessék. Ez történik ugyanis magával Ciceróval is, aki nem teheti meg, hogy korábbi tevékenységének megfelelően az ékesszólást gyakorolja, hanem helyette a köz javának szolgálataért a filozófiát kell választania, feladva ezzel egész ifjúkori meggyőződését is. Ezért van az, hogy a *Tusculumi beszélgetések* 1. könyvének prologusában (1,7) Cicero párhuzamot von saját múltbeli szónoki tevékenysége és pillanatnyi filozófiai munkássága között. Itt ugyan a szerző azt állítja, hogy számára voltaképpen nincs törés pályafutásában, a *Tusculumi beszélgetések* mégis mélységes változást mutat a *De oratore*-hoz képest. Ebben az utóbbi műben még arról van szó, hogy egységesíteni kell a kultúrát, de úgy, hogy az első helyet az *eloquentia*-nak adja a szerző. A *Tusculanae disputationes*-ban viszont és különösen annak a II. könyve *prooemium*-ában Cicero ehhez képest már világosan más álláspontot foglal el. Kijelenti ugyanis, hogy mostantól életét immár teljesen a filozófia tölti ki. Mégis pontatlanul szoktak egyesek ennek kapcsán Cicerónál valamiféle „megtérésről” beszélni. Cicero pályájában az utolsó évek és főként a Kr. e. 45. esztendő, benne a *Tusculanae disputationes*-szel, kétségkívül lényeges változást hoznak, amennyiben a nyilvános szónoklattal felhagyva, életét a filozófia először kezdi szinte teljesen kitölteni, önnön lelkében tapasztalva meg ezáltal személyisége mély-

¹ C. LÉVY, *L'âme et le moi dans les Tusculanes*, REL 80 (2002) 78skk.

séges átalakulását. Már az 50-es évekbeli számkivetése is próba volt számára ebben a tekintetben, amikor az *exilium* közepette át kellett élnie mindazon szenvedéseket és szenvedélyeket, amelyek ellen azután igazából a *Tusculanae disputationes*-szel próbálja megerősíteni mind a maga lelkét, mind a másokét. Így természetsszerűleg kerül Cicerónál az alany a filozófia homlokterébe, hiszen neki kell szembenéznie az átalakulás minden nehézségével. A *Tusculanae disputationes* nagy jelentősége a filozófia története során éppen abban áll, hogy igazából elsőként szembesíti az alanyt, a személyiséget a bölcsélet és a morál alapkérdéseivel, úgy is mint természeti lényt, és úgy is mint individuumot, de nem feledkezve el sem annak a történelmi feltételek által való meghatározottságáról, sem pedig bizonyos mértékig szabad választási lehetőségéről, vagyis arról, amit későbbi és részben más értelmű kifejezéssel akár „szabad akarat”-nak is mondhatnánk. Cicero úgy véli, hogy ha a lelki torzulások helyére ismét a *bonum publicum*-ot, vagyis a „közjót” szolgáló *virtus* lép, akkor valóban elérhetővé válik a legfőbb boldogság, a lélek számára a halál után szabadon áll majd az út, amely visszavezeti őt az istenekhez, miközben elzáródik az előtt az igaztalan bírót, vagyis a zsarnok előtt, aki életében tör az isten pozíciójára. Mindez a *Tusculanae disputationes*-ban az ifjú, még ki nem próbált, tehát tapasztalatlan Cicero és a már megvilágosult öreg Cicero belső párbeszédén keresztül bontakozik ki előttünk, mintegy előkészítve és megalapozva ezzel a modern „perszonalizmust”, utat törve annak morális elképzeléseinek irányában is. Ez teljesedett ki azután a *De officiis* „négy személy” elméletében, amelyet némelyek esetleg Poseidóniosra visszavezethető teóriának gondolnak, anélkül azonban, hogy erre bármiféle konkrét bizonyíték is lenne. Ezzel szemben szerintünk az a valószínűbb, hogy a szóban forgó elméletet maga Cicero alakította ki, mégpedig egész korábbi gyakorlata, mindenek előtt szónoki munkássága alapján, különösen saját, még leveleiben is használt retorikai-politikai eszköztárára támaszkodva, azt formálva át elméletté a filozófiában való elmélyedés során.²

A szónok-politikust pályája kezdetétől foglalkoztatta az a kérdés, hogy mi az oka a római birodalom irányításában mutatkozó nehézségeknek. Cicero, az „új ember”, a régi erkölcsök megromlásában látta ennek a legfőbb okát, s ezért a hagyományos arisztokráciát tette felelőssé, amely az új és hatalmas anyagi és kulturális lehetőségektől megittasulva, elvesztette régi erkölcsiségét. A *homines novi* soraiból kikerülő *orator* abban látta a válság elhárításának lehetőségét, hogy felszólította az ősi senatori rendet: szerezze vissza régi erkölcsi tekintélyét, követve az „új emberek” példáját, akiknek mindig virrasztaniuk kell és azon fáradozniuk, hogy megoltalmazhassák a *bonum commune*-t. Fáradozás vár rájuk, de ezt vállalniuk kell! Az előkelő emberek közül ugyanis szinte senki sem nézi igyekezetüket jó szemmel. Mintha csak a természet és a származás egyaránt elválasztaná az új embereket a régi nemességtől, amely utóbbit megrontotta a bűn és az abban való cinkosság. Cicero egyértelmű programja, hogy a római nép üdve érdekében keményen fölvegye velük szemben a harcot, és pedig Róma őrző isteneivel, főképp Iuppiterrel az oldalán. (Verr. 2,5,71,181–72,189). Ezen nemes harc érdekében Cicero kész minden megpróbáltatást kiállni, új emberként magára vállalva a hajdani római nemesek önfeláldozó példáját, köztük a halálba rohanni kész

² L. erről részletesebben a közelmúltban megjelent kiadványt: *Uralkodó és polgár antik tükörben I–II. (Principes et cives speculo antiquo redditi)*, összeállította: HAVAS L., KISS S.; a bevezető tanulmányt írta: HAVAS L., különösen: I., 54 skk. és 138 skk. Korábról vö. még *Cicero: Az istenek természete* (ford. és az utószót írta: HAVAS L., ezen belül különösen: 222skk.).

Deciusokét, akik szerepét akár a Catilina elleni fellépés során, akár később hajlandó volt bátran magára öltetni. (Mint írja: *audieram et legeram clarissimos nostrae ciuitatis uiros se in medios hostis ad perspicuam mortem pro salute exercitus iniecisse: ego pro salute uniuersae rei publicae dubitarem hoc meliore condicione esse quam Decii, quod illi ne auditores quidem suae gloriae, ego etiam spectator meae laudis esse potuissem?*, vagyis:) „... megtanultam és olvastam évkönyveinkből, hogy voltak városunknak olyan nagyszerű férfiai, akik az ellenség kellős közepébe vetették magukat: a halál torkába hadseregük megmaradásáért. Habozhattam volna-e hát, hogy az egész állam érdekében ugyanezt a példát kövessem...?” – írja egyik beszédében (De dom. 24,64). A fentebbi és a hozzájuk hasonló további szövegutalások, hiszen a Deciusok példáját egyébként még a *Philippicák* is idézik (vö. 13,26–27), akárcsak a *Tusculanae disputationes* és a *De natura deorum*, jól mutatják tehát, hogy Cicero egy Róma dicső múltjáról kialakított történeti mitológiához igazodva, próbálta meghatározni azt a maga elé kijelölt történelmi szerepet, hogy akár élete kockáztatásával is az erkölcsi válságba került Róma megmentője legyen, miként annak idején állítólag már a Deciusok is ezt tették. Cicero részéről ennek a magatartásnak a mércévé tétele annál inkább magától értetődőnek mutatkozhatott, mert a szónok-politikus szívéhez eleve közel állt az a sztoikus erkölcsfilozófia, amely gyakran vetette egybe a bölcslet a szerepjátszó színész tevékenységével.

Így tűzte Cicero már karrierje kezdetétől fogva maga elé célul az olyan legendás vagy történelmileg többé kevésbé hiteles példaképek elfogadását, akik a köz javáért akár a halált is vállalták, s nyomukban Arpinum szülőtte is úgy érezte, hogy az erkölcsileg eltorzult Róma helyes pályára terelése céljából neki úgyszintén ezt az utat kell választania. Az összes ilyen mitológiai vagy történeti előfutár cicerói leltárának előszámlálása persze itt már csak hely- és időszűke miatt sem lehet feladatunk, arra azonban mindenképpen utalnunk kell, hogy a Kr. e. 63-ban a consulságot betöltő politikus számára a legfőbb szerep Romulusé volt, akinek példájára Cicero a régi és eltorzult Róma után egy új, erkölcsileg tökéletesebbé váló és szerencsésebb *Urbs* friss alapítójaként léphet fel, e szerep betöltését vállalva magára.³

Cicero úgy próbálta meg beállítani saját consuli évét, mintha az Róma újjászületését eredményezte volna Catilina mozgalmanak felszámolása révén, amely a *res publica libera* megszüntetését tűzte ki célul maga elé. Ezért szólította meg már a Sallustiusnak tulajdonított Cicero ellen intézett *invectiva* is e szavakkal Cicerót: *Romule Arpinas*, vagyis a 63. év consula nem idegenkedett attól a gondolattól, hogy magát új Romulusnak mutassa be.

Mindezt persze lehetne propagandisztikus rágalmazásnak minősíteni, amelyenl lép-ten-nyomon találkozunk is a római retorika történetében, ám ennek épp az ellenkezője az igaz, mert Cicero 63-ban valóban egy új Romulusnak szerette volna magát feltüntetni. Az események általános inszenírozása is olyan a consul propagandájában, hogy a kortársak számára vitathatatlanul a Cicero–Romulus párhuzamba állítást kellett sugallania. Cicero nem érte be azzal az egyszerű ténnyel, hogy a consul önmaga számára megszerezni vágyott háza, a majdani *domus Tulliana* ugyanúgy a *Palatium*-on állt, ahol a casa di Romolo is, hanem a Catilina elleni fellépést magát is megpróbálta úgy megjeleníteni, mintha azzal a 63-

³ Ezzel a kérdéskörrel egy korábbi tanulmányomban már részletesen foglalkoztam: *A saecularis gondolat mint irodalomalkító tényező Rómában*, AntTan 45 (2001) 75–112, ahol részletes további irodalom is található.

as consul a városalapító nyomdokaiban kívánna járni.⁴ Gondoljunk csak a híres november 7-i (vagy 8-i) senatusi ülés megrendezésére, amelyen kikényszerítették Catilina Rómából való eltávolítását. Cicero ezt a gyűlést nem a szokásos helyen tartatta meg, a *forum*-on lévő *curia*-ban, hanem *Iuppiter Stator* palatiumi templomában. A modern kommentárok szerint mindez azért történt, hogy a jól védhető hellyel és a körülötte elhelyezett félhivatalos őrséggel eleve demonstrálják az államot fenyegető veszély nagyságát. Valójában azonban hatásos propagandafogással is számolhatunk. A *Iuppiter Stator*tal kapcsolatban Liviustól előadott történet szerint a szabinok már bevették a római *arx*-ot és a római vezért, Hostiust is megölték, úgyhogy a római sereg futásnak eredt, s a tömeg magát Romulust is a Palatium régi kapujáig sodorta el. A *conditor urbis* ekkor kezét az ég felé emelve *Iuppiter*hez fordult oltalomért. Emlékeztette az istent, hogy az ő parancsára emelte fel a várost a *mons Palatinus*-on, s arra kérte, hogy állítsa meg a futást s mentse meg Rómát, aminek emlékezetéül majd templomot emel neki. A *Porta Mugionia*-nál⁵ felállított templomot ugyan csak Kr. e. 294-ben szentelték fel, ám az mégis az *urbs*-ot *Iuppiter* segítségével megoltalmazó városalapítóra emlékeztetett, aki azután Titus Tatiusszal békét kötve létrehozta az egységes római állam testét, úgyhogy *Iuppiter Stator* temploma a *cives* ezen egységes állami *corpus*-ának is mintegy a jelképe lett.⁶ Arra, hogy *Iuppiter Stator* és az istenné emelt Romulus kultusza milyen szorosan összekapcsolódott a köztársasági Rómában, azt jól szemléltetheti az a körülmény is, hogy kettejüknek szinte egyidejűleg avattak templomot, *Iuppiter Stator*nak 294-ben (Liv. 10,36,11; 37,15), *Quirinus*nak pedig egy évvel később, 293-ban (*ibid.* 10,46,7).⁷ A senatus 63. november 7-i ülés helyének megválasztásával Cicero tehát azt szerezte volna szüggérálni Róma polgárainak: az állam *Catilina* felforgató terve miatt ugyanolyan végveszélybe került, mint annak idején a szabinok támadása alkalmával, s ahogy ebből a szituációból a városalapító Romulus *Iuppiter* oltalmával mentette ki a rómaiakat, ugyanúgy fogja a legjobb és legnagyobb isten segítségével Arpinum szülőtte, Cicero is megmenteni honfitársait, ha *Catilina*val együtt eltávolítja az állam testét fertőző métet, s visszaállítja a *corpus rei publicae* egészséges állapotát. Miként a hagyomány szerint a védelemért esedező Romulus egykor az égnek emelve kezét fordult *Iuppiter Stator*hoz, most hasonló jelenetet rendezett Cicero a senatusi ülés helyén, félreérthetetlenül célozva ama város alapítására, amelynek legősibb oltalmazója és őre maga *Iuppiter* (1,5,11). A szónok a *Catilina elleni első beszéd* záró részében nyilvánvalóvá teszi: *Iuppiter Stator*nak Rómát *Catilina* ellenében ugyanúgy meg kell segítenie, mint ahogy a város alapításakor a szabinokkal szemben ezt megtette, s ahogy ezért a *conditor urbis* felállította az isten kultuszát, ugyan-

⁴ Cicero 63-as tevékenységének eseménytörténetéhez l. N. MARINONE, *Cronologia Ciceroniana*, Roma 1997, 82skk.

⁵ Másképp: *Porta Mugonia*, vö. F. KOLB, *Rom. Die Geschichte der Stadt in der Antike*, München 1995, 56; ill. N. TERRANO s. v. *murus Romuli*, in: E. M. Steinby (ed.), *Lexicon Topographicum Urbis Romae* (= LTUR) III, Roma 1996, 315–317, főleg: 316.

⁶ Vö. Liv. 1,12,3–6; 13,4; Dion. Hal. 2,50,3; ill. 46,2; l. még Liv. 10,36,11; 37,14–16; Plut. Rom. 19,7; Serv. Aen. 7,709 – mindehhez vö. T. P. WISEMAN, *Remus. Un mito di Roma*, Roma 1999, 119; 132; 191; 194 (eredetileg angolul: Cambridge 1995). A legfontosabb rész az angol kiadásban: 125.

⁷ Vö. T. P. WISEMAN i. m. (l. 6. jz.).

úgy Cicero is tudja, mi a kötelessége *pro summa rei publicae salute*.⁸ Vagyis a *Romulus Arpinas* póz, amelyet a pseudo-sallustiusi szónoklat Cicero szemére hányt, nem teljesen légből kapott vádaskodás, még ha Cicero a Kr. e. 60-as közzététele alkalmával igyekezett is ezt nagyon diszkrét megfogalmazásban előadni. Így is nyilvánvaló azonban, hogy bár a Várorost Romulus alapította, mégis az a tény, hogy *stans urbs* - ez a consul határozott fellépésének köszönhető, aki élvezi Iuppiter Stator támogatását (in Cat. 2,1,2). Ennek lesz a következménye, hogy a római állam hosszú századokra (*multa saecula*) fennmarad majd, hiszen nincs többé olyan nép, amelytől a *populus Romanus*-nak félnie kellene, nincs olyan király, aki vele harcba merne szállni, mert az őt fenyegető valamennyi külső veszélyt egyetlen férfi bátorsága képes volt legyőzni. Az egykorú Rómában mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy a consul itt Pompeiusra utalt, aki új Nagy Sándorként befejezte a világ meghódítását az *imperium Romanum* számára, lerakva ezzel a világbéke alapjait.⁹ Ám ha a külső veszély elhárult is, a belső helyzet még nem igazán szilárd, s épp ezt a belső rendezést vállalta magára Cicero, aki ezzel mintegy az újra alapító szerepét játszotta el a birodalomépítő Pompeius-Alexander Magnus oldalán, mintegy fölébe emelve Rómát a hajdani Romulus-Remus konfliktusnak. És hogy félreértés se lehessen, nyomban utal az összesereglett polgárok előtt arra, hogy mit is tett ő maga az előző napon Iuppiter Stator templomában, hű maradva a romulusi örökséghez (2,6,12), vállalva ezzel a pompeiusinál és az alexandrosinál nehezebb szerepet: a belső béke megteremtését, mert igazából csak ez tarthatja fent az államot (2,9,19).

Az eddig ismertetett adatokból az a megállapítás adódik, hogy Kr. e. 63-at Cicero szeretne volna úgy feltüntetni, mint valami *annus fatalis*-t,¹⁰ amikor sikerült Catilina összeesküvésének felszámolásával eltávolítani a *corpus rei publicae*-t fenyegető *pestilentia*-t, s ilyen módon megszilárdítva a *Salus publica*-t, az adott consuli évben újjászületett volna a Romulus által alapított Róma, mert létrejött a «szerencse övezte Róma», ahogy maga Cicero fogalmazott:

fortunatam natam me consule Romam.

Ezzel Cicero valami ahhoz hasonlót is végrehajtott volna, mint amit – egyesek szerint – Sulla cselekedett, aki a tulajdon meggyőződése szerint is megmentette az ősi Rómát, miként hasonló propagandával lépett fel az ellenfél: Marius is, avagy később Pompeius csakúgy, mint riválisa: Caesar, aki különösen átgondolt módon igyekezett kibontakoztatni maga körül egy Romulus-kultuszt, olyannyira, hogy saját félisten-szobrát az istenné vált Róma-

⁸ Az elemzett hellyel, mégha pontatlan hivatkozással is, vö. 1,11,33, elég részletesen foglalkozik az újabban megjelent munka: M. BEARD–J. NORTH–S. PRICE, *Religions of Rome. Vol. I: A History*, Cambridge 1998, 138–139.

⁹ Vö. pl. A. L. GREENHALGH, *Pompey, the Roman Alexander*, London 1980, de legfőképp: H. BELLEN, *Das Weltreich Alexanders als Tropaion im Triumphzug des Cn. Pompeius Magnus*, 61 v. Chr., in: H. Bellen, *Politik-Recht-Gesellschaft* (Hist. Einzelschr. 115), Stuttgart 1997, 25skk. A háború és béke problémájához l. még: C. GONZÁLEZ ROMÁN, *El „bellum iustum” en la concepción histórica sobre el imperialismo romano de la tardia república*, in: F. Gascó–J. Alvar (edd.), *Heterodoxos reformadores y marginados en la Antigüedad clásica*, Sevilla 1990, 41–57.

¹⁰ L. erről már korábban hivatkozott tanulmányomat: HAVAS i. m. (l. 3. jz.) 86–88.

alapító, Quirinus szentélyében helyeztette el Kr. e. 45-ben.

A Cicero–Romulus párhuzam mint politikai propaganda gyökerei tehát nagy valószínűséggel Sulla és Marius időszakára vezethetők vissza,¹¹ s még az is lehetséges, hogy Cicero ebben az esetben csak egy olyan eszközzel élt, amelyet az ellenfelek is megpróbáltak felhasználni. Catilina kapcsolata Sullával eléggé közismert, s mint tudjuk: éppen ő hajtott végre annak idején a *dictator* érdekében egy politikai engesztelő áldozatot, mintegy a Romulus-féle Remus-áldozat szellemét idézve fel M. Marius Gratidianusnak Lutatius Catulus sírjánál való megölésével, ill. fejének az Apollo-templomhoz való vitelével, s ott a megtisztító szertartás elvégzésével. Az is valószínű, hogy Catilina a Sullától újjáteremtett *corpus civile* vezetőjének szerepében kívánt feltűnni, miután ez az államszervezet a *dictator* halála után igazi irányító nélkül maradt, s az új «politikai test» megerősítése érdekében Catilina kész lett volna meghozni az újabb romulusi áldozatot, amely feltehetőleg épp Cicero meggyilkolása lett volna, mint a másik, szerinte eltorzult *corpus civile* fejéé. Cicero számos utalásának tervezett meggyilkolására vonatkozólag ez lehet az igazi alapja, akárcsak annak a körülménynek, hogy a korabeli vádaskodások valóságos emberáldozattal is gyanúsították Catilinát. Arra, hogy maguk a *catilinarius*-ok ugyancsak *fatalis annus*-nak próbálták meg beállítani Kr. e. 63-at, rendelkezésünkre áll még egy másik közismert tény is, miszerint P. Cornelius Lentulus Sura, az összesküvés második számú vezetője, azzal dicsekedett az allobroxok előtt, hogy a Sibylla-könyvek és a *haruspex*-ek jóvendölései alapján ő lesz az a harmadik Cornelius, akire szükségképpen át fog szállni a Város fölötti királyi és teljhatalom, éspedig egyfelől Cinna, másfelől pedig Sulla után. A 63-as év végzetszerű jellegét Róma és a birodalom szempontjából (*fatalem hunc annum ad interitum huius urbis atque imperi*) Lentulus azzal a számígtatással próbálta meg igazolni, hogy épp ez az év az, amely tíz évvel követi a Catilinától kompromittált Vesta-szüzek Kr. e. 73-as felmentését, ill. ez az az év, amely húsz évvel későbbi a Capitolium 83-as égésénél. Cicerónak voltaképpen kapóra jöhettek ezek az eszmék, amelyeket könnyen kiforgathatott, úgy állítva be, mintha a *patricius* nemzetségből származó, magát talán Aeneas egyik kísérőjére visszavezető Sergius Catilina ill. a híres *gens Cornelia*-ból való Lentulus Sura, aki már consul is volt, de a senatusból kizárva 63-ban újból a praetori tisztet töltötte be, elárulták volna a római államot, amelyet Romulus módjára egy új jövevénynek s egyben a Palatium egy újabb várható lakójának, az Arpinumban született Cicerónak kellett ismét megszilárdítania, elvégezve a maga romulusi rítusát, az új Remus: Catilina ill. Lentulus Sura feláldozását.

A 63-as *consul* ennek megfelelően tartott igényt a *pater patriae* címre is (vö. Cic., Pis., 3,6; Sest., 121), amely nemcsak a hazát a háborús veszedelemből megszabadító vezérnek járt ki, hanem mindenekelőtt az államalapítót illette meg.

Mindezek meggyőzhetnek bennünket arról, hogy Cicero nemcsak az 50-es évek második felében készült *De re publica*-ban kísérelte meg magát egy új *conditor urbis*-ként feltüntetni, miként arra egy régebbi dolgozatunkban rámutattunk,¹² hanem már 63-ban is, amikor Marius és Sulla nyomán megpróbálta felhasználni ezt a propagandaeszközt, ami átételesen még az egykorú pénzkibocsátásban is érzékelhető.

¹¹ HAVAS i. m. (l. 3. jz.) 92skk.

¹² Vö. *Cicéron et le septième centenaire de Rome*, ACD 31 (1995) 101–114.

A szónok-politikus ismertett propagandája ráadásul egy olyan esztendőre volt időzítve, amely a korabeli római felfogás szerint igazi *annus fatalis*-ként volt felfogható. Egyfelől tudjuk, hogy ekkoriban működött egy bizonyos *chronographos*, a rhodosi Kastór, aki egy olyan krónikát írt, amely Róma városának első évét Kr. e. 764/763-ra tette.¹³ Ebből egyértelműen következik, hogy Cicero időszakában forgalomban volt egy olyan *aera* is, amely Róma 700 éves *iubilaeum*-át épp Cicero consuli évére tette, ami megfelelő alkalmat kínált mind az «új Romulus» szerepének eljátszására, mind az év *fatalis* jellegüként való bemutatására, hiszen az élettartam meghatározásában szerepelt az a 7-es szám, amelyet az életkorok tisztázásában mind a neopythagoreus, mind az egyéb orvosi számítások oly fontosnak tartottak. Másfelől arról is tudomásunk van, hogy a Cincius Alimentus-féle datálás a Város alapítását Kr. e. 729-re tette, s amennyiben figyelembe vesszük, mekkora jelentőséget tulajdonítottak az antikok az olyan misztikus számoknak, mint 666 vagy annak fele, azaz 333 – ahogy azt P. Maury és N. Horsfall is kimutatta¹⁴ –, akkor az is kiderül, hogy egyfelől Kr. e. 63 volt a Város alapítását követő 666. esztendő, vagyis – egy bizonyos egykorú felfogásnak megfelelően – ez az esztendő valóban *fatalis*-nak minősülő év volt, másfelől ugyancsak 63 volt a Vei bevételét, Kr. e. 396-ot követő ugyancsak sorsfordítónak számító 333. év is, miként az etruszk város elfoglalása is döntő fordulatnak számított a rómaiak szemében városuk történetében. Sőt tegyük hozzá: 63 még egy másik összefüggésben is korszakos évforduló volt a *res publica libera* számára. Épp 300 évvel korábban vezették be azt az új szisztémát, amelynek elvét a hagyomány 367-ben tekintette elfogadottnak, de a valóságban csak öt évvel később vezették be, hogy ti. legalább az év egyik consulának plebeius-nak kellett lennie. Cicero tehát joggal tekinthette úgy consuli évét, amely egy *homo novus* éve is volt, mint a patricius-plebeius római állam 300 éves *iubilaeum*-át.

Mindebből egyértelműen kitűnik, hogy Cicero a maga 63-as consuli tevékenységét megkísérelte erősen mitizálni, segítségül hívva ehhez a római történelem legendás hősökké emelt alakjait, a városalapító Romulustól kezdve egészen azokig a Decius Musokig, akik állítólag olyan nagy áldozatot hoztak volna a római nép érdekében a Kr. e. 4/3. században, hogy ilyen módon sikerült az isteneket megbékéltetniük a *populus Romanus* irányában (ND, 3, 6, 15). Cicero teljes tudatossággal ezen *hérós*-ok *persona*-ját kívánta magára öltetni, vállalva még az ezért esetleg nekik kijutó méltatlan elbánást is (vö. de rep., 1, 6), követve egyben azt az eljárást, ahogy a kibontakozó római történetírás ugyancsak megkísérelte a korai római történelmet mítosszá formálni, ill. az ősi indoeurópai mítoszok köntösébe bújtatni, miként azt a *libera res publica* kezdeteivel kapcsolatban a közelmúltban Dominique Briquel mint a Dumézil-iskola egyik kiemelkedő mai tagja olyan szépen bizonyította.¹⁵ Nem lehet tehát véletlen, hogy Cicero ebből az anyagból nem csupán retorikusan feldolgozott anyagot formált, megpróbálva hívei és saját munkássága révén azt a történetírásba is becsempészni, hanem történeti és egyszerre mitológiai *epos* kereteibe is

¹³ L. HOLZAPFEL, *Römische Chronologie*, Leipzig 1885, 248–249.

¹⁴ P. MAURY, *Lettre d'Humanité* 3 (1944) 71skk. és N. HORSFALL, *Virgil's Roman Chronography: A Reconsideration*, CQ 24 (1974) 11–115.

¹⁵ D. BRIQUEL, *Mythe et Révolution. La fabrication d'un récit: la naissance de la république à Rome* (CollLat 308), Bruxelles 2007.

beillesztette, megalkotva a maga *Ilias*-át a *De consulatu suo*-jával, hiszen ez a *carmen heroicum* a maga tulajdon Catilina elleni háborúját adja elő, miközben a későbbi *De temporibus suis* a saját száműzetése megpróbáltatásainak elbeszélésével a cicerói *Odysseia* szerepét töltötte be. Ami az előbbi epikus alkotást illeti, ebben a történelmi főszereplő, azaz maga a szerző: Cicero valóban mitikus figuraként mutatkozhatott meg, aki nem csupán az istenek, Iuppiter, Minerva valamint a Musák: Urania és Calliopa kiválasztottja és védeence, hanem valójában az uralkodók égi erejével felruházott személyiség is, mivel az első énekben az állt, hogy az áldozatot végző feleségnek, Terentiának az oltáron magától lánggra lobban az áldozat hamuja, s ez a tűz (*flamma*), miként egykor Servius Tullius királyságát jelezte, úgy jövendölte meg most azt, hogy Cicero az év győzedelmes consula lesz (Serv., ad Buc., 8, 105). Ilyen módon a Ciceróval kapcsolatos mítosz szervesen épült be a cicerói hőskötemény hatalmas, kozmikus méretű, sztoikus és platonikus alapokon megformált világképébe. Lehet, hogy mindezen néhány felvilágosult kortárs gúnyosan elmosolyodott, sőt akár keserű irigységet vagy haragot is érzett a *homo novus* felfuvalkodott önteltsége miatt, ahogy ez mindenek előtt Clodiusra lehetett jellemző, de ahhoz aligha férhet kétség, hogy a korabeli rómaiak többsége mint ahogy az a világ „legvallásosabb népéhez” illet, át kellett hogy érezze a szónok-politikus vallásos indoklással megalapozott propagandáját a hagyományos római erkölcsök védelme érdekében. Mindazonáltal bármennyire nem volt is idegen a római szokástól a diadalmas vezér isteni jellegű elismerése, azért ennek epikus formában történő megvalósítása esztétikailag aligha tűnhetett igazán szerencsésnek, úgyhogy a művészi hatást tekintve valószínűleg egyfajta visszatetszést váltott ki. Ebből leginkább Vergilius tanulhatott, aki bár a *Georgica*-ban még tervezte Augustusnak egy hősköteményben való megéneklését, ennek ellenére a később megszülető *Aeneis*-ben, melyben Cicero módjára maga is egybekapcsolta a saját *Odysseia*-ját és *Ilias*-át, a főhőssé a távoli idők legendás *hērōs*-át, a trójai Aeneast tette meg, akiben a korabeli olvasó csak áttételesen deklodolhatta az új Trója, azaz Róma és vele a polgárháborúk után az új béke, a *pax Romana Augusta* megteremtőjét: Augustust, a *principatus* megalkotóját. Cicero részleges költői kudarcának legfőbb haszonélvezője tehát ilyen módon Vergilius lett, miközben a cicerói perszonalista filozófia újjászületése a 20. század perszonalista bölcséletében következett be egyfajta új formában és máig tartó hatással. Ennyiben a cicerói örökség jelenleg is eleven hagyománynak bizonyul, melyről lehetetlen nem venni tudomást.

Lezárásképpen azonban még szükséges bizonyos további kutatási távlatokat is előre meghatározunk, hogy nyilvánvalóvá váljék: mostani tanulmányunk voltaképpen további kutatási tervek egyfajta előmunkálata. Érvényes ez mindenekelőtt a cicerói eposzra, a *De consulatu suo*-ra. Az eddigiekben inkább csak negatív szempontból érintettük ezt a művet, holott a maga módján minden bizonnyal egy korszakos jelentőségű alkotásról van szó. Az eddigi kutatások arról beszéltek, s lényegében D. Briquel is megmaradt ebben a keretben, hogy tudniillik a hatalmas indoeurópai ősi mitológiai anyag alapvetően történelemmé alakult át Rómában, s így a római történetírás részévé vált, összekeveredve a valódi történeti tényekkel. Cicero eposzi alkotása ehhez az eljáráshoz képest annyiban jelent gyökeresen újat, hogy ő, az ősi indoeurópai mitikus kereteket felhasználva emeli be kora nagyhorderejű politikai eseményeit és változásait az eposzi forma nagyszabású költői

építményébe, mintegy a római Homéros szerepét vállalva magára, azét a római Homérosét, akinek Ennius csak részlegesen tudott az örökébe lépni, főleg azért, mert neki nem sikerült a régi indoeurópai mítoszanyag latin nyelvű formába öntése. Úgy látszik, hogy ennek a valóra váltása Cicero korszakos tette volt, meglátva, hogy az indoeurópai mitológia egyik jellegzetes témája: a „végső harc”, vagyis egy eszkatologikus küzdelem, ami a *Mahabharata*-ban az istenek és a démonok küzdelme, a germán mitológiában pedig az „Istenek alkonya”, az fejezi ki igazából Rómában a régi államot védő Cicerónak és híveinek a drámai összecsapását a köztársaság elpusztítására törő Catilina-összeesküvéssel szemben. Ennek a drámai küzdelemnek a végeredménye lesz annak az új Rómának a megszületése, amely Cicerót valóban egy új városalapítóként, azaz Romulusként, sőt esetleg új Servius Tulliusként tüntetheti fel. Ez utóbbi értelmezés mellett szólhatott az a már fentebb említett részlet, amely Cicero küldetését a királyi hatalomnak ugyanazon tűz-, vagy fényjelével próbálta meg érzékeltetni, amelyet a római hagyomány egyébként főként Servius kapcsán emelt ki. Ugyanakkor vannak Cicerónak Numa Pompiliusra utaló vonásai is, hiszen a köztársaságkor végi politikus magát mint törvényhozót is igyekezett az állam megmentőjeként beállítani. A Rómát egy eszkatologikus küzdelemben megoltalmazó és újjáformáló Cicero tehát önmagában tölt be egyfajta olyan jellegű hármas funkciót, mint amelyet az összehasonlító vallás- és történettudomány éppen az ősi indoeurópai szemlélet egyik gyökeres vonásának tartott. Cicerónak saját beállítása szerint azért sikerült megvalósítania egy új „szerencsés Rómát”, mert egyszerre tudta érvényre juttatni a vallásos és a katonai funkciót betöltő irányítói szerepkört, ahogy viszont Róma lakosai számára is képes volt megvalósítani az anyagi és termelői biztonságot. Mindennek részletekbe menő igazolása azonban már a további kutatások feladata lesz.¹⁶

¹⁶ Az itt felvonultatott összehasonlító anyaghoz és még további lehetséges szempontokhoz I. D. BRIQUEL idézett könyvét (I. 15. jz.) *passim*.